

felől elvárt viselkedésmóddal is szembemegy. Mert miközben egy anyától azt várjuk, hogy legyen büszke a lányára, itt ő így nyilatkozik Stuciról: „Semmi mást, mindig csak a saját csődömet láttam abban a gyerekekben megkétszerezve” (184., *Haragossziget*).

Lőrinczy darabjának kevésbé tragikus, de korántsem szívmenengető folytatásaként is olvasható a Háy János írta *Elem* című dráma. Egy, már halott asszony önmagára és a hozzá legközelebb állókra, a férjére és a gyermekeire való „rálátása” mutatkozik meg ebben az összes női és férfi szerepet – a fiatalabbat, az idősebbet és a halál küszöbén állót is – egyetlen színészre osztott, tehát szcenikailag is rendkívül izgalmasan kivitelezhető, és az Ördögkatlan Fesztivál és a Szkéné Színház koprodukciójában már színre vitt darabban. S a „rálátásból”, a hölgy alternatív valóságából többek között az derül ki, hogy a férje, azaz a férfiak mennyire másként állnak az öregedéshez, mint a nők, illetve az, hogy egy gyermek hogyan képes – vagy képtelen – feldolgozni a jó esetben a hozzá legközelebb álló személy, a szülője elvesztését.

Am ahogyan a *Skorpió* című darabban Király Ferenc nem akarta tudomásul venni, hogy az élete véges, és még az idősek otthonában is „kergette a nőket”, hátha ez távol tartja tőle a kaszást, Háy darabjából is ez derül ki: a férfi, a férj félreléphet ugyan, az öregedéstől, sőt a haláltól ez se menti meg. S akár van az ember közelében ilyenkor egy legközelebbi ember, akár nincs – vonhatjuk le a gyűjteményes kötet végső konklúzióját –, ez sajnos végső soron mindegy, mert van egy egyáltalán nem alternatív, hanem nagyon is fájdalmas valóság. Annak a ténynek a megkérdőjelezhetetlen igazsága, hogy „mindenki egyedül hal meg” (310., *Elem*). [*Selinunte*]

GYÜRKY KATALIN

A várakozó élet

ORAVECZ IMRE: *ALKONYNAPLÓ**

Oravecz Imre *Alkonynaplója* újra – vagy még mindig – szembesít minket a véggel, amely írói aktus már önmagában arra figyelmezteti az olvasót, hogy talán nem is olyan egyszerű azokhoz a bizonyos utolsó alkalmakhoz elérni, amelyeket a *Távozó fa* kötet *Utoljára* [99.] című szövege is taglal. Noha Oravecz Imre költészete *A megfelelő nap* – sőt, bizonyos mértékben már a *Halászóember* utolsó ciklusa, a *Közelítő nap* – óta foglalkozik az öregedéssel, elmúlással, a halál közelgő fenyegetésével, úgy tűnik, hogy még mindig lehet, kell, sőt egyenesen létszükséglet írni az időskori létezés mindennapjairól, a hátrahagyott, leélt élet faggatásáról, a bizonytalan és törékeny, olykor fenyegető jövőről.

Azonban úgy fest, a kapcsolódás nem csupán tematikus szinten rajzolódik ki e művek között, hanem nyelvi-poétikai eljárások szerint is tetten érhető – éppen ezért ez a kritika sem teheti meg, hogy ne számolna az öregedés, halál témakörét

* A kritika a NKFIH FK 146513 számú pályázat keretében született.

boncolgató korábbi művekkel. A személyes hangvételt, pontos leírásokat, hol a szentimentalitás határait, hol ironiát mozgósító Oravecz-szövegek könyvborítók határain át lépnek folyamatosan párbeszédbe, idézik vagy épp kérdőjelezik meg egymást. Nem meglepő, hogy erre az írói működésre, az életmű összefüggéseire az *Alkonynapló* egyik szövege, a *{Vers, napló}* című is reflektál:

„Majd egy negyedszázada megjelent verseskötetem, *A megfelelő nap* új kiadását készítem elő. Csodálkozva látom, hogy számos darabja elmenne naplóbejegyzésnek is, annyira személyesek és egyigényűek, és felvehetném őket *Alkonynapló*mba. Csak a sortördelésen kellene változtatnom. Már akkor írtam ezt? Vagy bizonyos életkor után, anélkül, hogy tudatosulna bennünk, naplót írunk? Vagy azt is?” [142.]

A naplóírás mint írói aktus kérdőre vonása, a napló mint szöveg irodalmi térben elhelyezése többször is előkerül a műben. Előfordul, hogy a mindennapi tevékenységek egyikeként, máskor mint kétes vállalkozás vagy pótcselekvés, olykor az időskori írás és alkotás egyenesen az illetlenség vádjával áll szemben *[[Iltlenség]* 8.]. Az egyik legélesebben azonban a *{Naplóírás}* című darab összegzi mindezen felmerülő kérdéseket, illetve reagál a nyelvi és referenciális kételyekre, a megkomponáltság és valószerűség kettőssére:

„személyes vagyok és őszinte. Vagyis az igazat írom. De a magam igazát. Ami azt jelenti, ami nem illik a magamról alkotott képbe, azt elhagyom. Ritkán van ez, de van. Tehát csalok. Ugyanezt teszem másokkal kapcsolatban is. [...] Kétes foglalatosság ez! Legalább annyi szól ellene, mint mellette. Csodálkozom, hogy mégis ráadtam a fejem. Megkönnyebbülök, ha abbahagyom. Bár lehet, hogy hiányzik majd, ha nem tudok helyette mást csinálni.” *[[Naplóírás]* 198.]

Ennek az írói önreflexiónak azért is van jelentősége, mert az Oravecz-kötetek nagy hányada mozgósít saját élményanyagot, üt meg személyes hangvételt, rögzíti a látványt, idézi fel az emlékeket, vagy tár az olvasó elé megrendítő módon emberi gyengeséget, félelmeket – de a korábbi művekben ez többnyire fiktív vagy versnyelvi keretbe ágyazva történik meg. Az *Alkonynapló* azonban már nem építi fel az olvasó és az író közé a korábbról ismert poétikai válaszfalakat, a napló műfaja közvetlenebb hozzáférhetőséget, közelséget sugall. Itt érdemes azt is megjegyezni, hogy a napló kategóriája rendre előkerül korábbi művek esetében. Gondolhatunk akár az *1972 szeptember* előszavára, melyben naplóként nevezi meg a kötetet – miközben nem feledendő, hogy az előszó a *Kedves John!* fiktív leveleket tartalmazó könyv egyik darabjának áttemelése –, de ugyanígy megemlíthetők a *Madárnapló* ciklusok is mint a műfaji sajátosságokat mozgósító címek és eljárásmodok.

Az *Alkonynapló* szövegeit azonban sem sortörések, sem a fiktivitást értelmezői horizontba emelő alkotói technikák nem jellemzik, olykor mintha tényleg sebtében feljegyzett töredékeket olvasnánk, vagy olyan személyes, kendőzetlen hangvételi gondolatmeneteknek lehetünk részei, mintha valóban a szobában tartózkodva beszélgetnének. Holott a szerkesztés, átírás, a kihúzás, törlés és a naplóba emelés

ennek a kötetnek is fontos elve, miként erről több – akár az előbb idézett – szöveg is tanúskodik. Az *Olvasás* című pontosan végigköveti a napló írásának folyamatát, a bejegyzések összehangolásának, a „gyomlálás”-nak a szükségességét:

„Olvasom a naplót. Az első bejegyzéstől a legutóbbiig. Kíváncsiságból, bár gyomlálom az elütéseket, és itt-ott javítok is. Látni akarom, mit ad ki, mivé áll össze, amit eddig írtam. Mint várható volt, némely bejegyzés súlya nőtt, némely pedig vesztett jelentőségéből. Ha végleg abbahagyom, szelektálni kell majd. Erősebben, mint gondoltam.” (176.)

A „szelektálás” mint eljárás mód két irányba is mutat: egyrészt a lejegyzés folyamatában lévő írások spontán ötletszerűségére, másrészt a már lejegyzett szövegek utólagos szerkesztettségére, a megírtság, művé formálás igényességére. Oravecz Imre – hasonlóan korábbi írói eljárásaihoz – egyszerre engedi közel és távolítja el az olvasóját, hívja meg rendkívül személyes terekbe, és figyelmeztet, hogy mégiscsak irodalmi művet olvasunk. Ekképpen tehát az is a könyv homlokterében van, hogy ne csak öncélú, személyes feljegyzések sorjázása legyen a napló, hanem a megírtság, megformáltság révén, önmagán túlmutató alkotássá sűrűsödjön össze – s egyúttal ezt az alkotói hozzáállást tanúsítja korábbi köteteire vonatkoztatva is:

„Másodszorra is megjelent verskönyvem, *A megfelelő nap* kapcsán [a kritikus] megró, de legalábbis nehezményezi, hogy szűk a horizontom. Szerinte mindig magamról, közvetlen környezetemről, kutyákról, macskáról, madarokról, növényekről írok. Lehet, hogy nem elég tág a látóhatárom [...] De bármiről írok, egyúttal másról is írok, ha nem is mindenről. Legalábbis erre törekszem. Mert ettől lesz a mű mű. Különben csak iromány.” (*Egy kritikusra*) 192.

Ha ez a kissé megfoghatatlan, az írói attitűdre vonatkoztatható állítás igaz az *Alkony-napló*ra is, akkor óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy a személyes feljegyzések révén tulajdonképpen mi is szerepel a naplóban? A kötetben vannak ugyan a múlt, régről ismert személyekre vonatkozó írások, ám mégsem a visszatekintő jelleg az uralkodó – miként ez a napló műfajából is fakad –, a mindennapi teendők, a gyereknevelés, a természeti jelenségek, a kutyák állapota, a karantén nehézségei tárulnak inkább az olvasó szeme elé. Hovatovább a jövőbeli tervek, utazások és még egy újra kibomló szerelem is belefér az időskor mindennapjaiba. Oravecz műve azáltal, hogy rögzít és lejegyez, kikökkenti olvasóját az öregedésről szóló elképzelésekből, és szembe-sít a kérdéssel, milyen olvasói elvárásokat működtetünk, amikor az időskori naplót vesszük a kezünkbe?

Egyfelől az *Alkony-napló* nem leplezi az időskori helyzetből természetesen fakadó állapotromlásokat, furcsa tapasztalatokat, nem rejti el szemünk elől a gyógyszerpiramisokat, és kendőzetlenül megmutatja az időskori léttapasztalat határait, nevezetesen az álom és ébrenlét közti meglehetősen ijesztő és érzékeny állapotokat. Másfelől azonban lerombolja a bölcs, higgadt, idős férfi mítosztát [(*Szembesítés*) 131., (*Túltengés*) 132., (*Vereség*) 135.], ír a hetvenöt éven felüliek gyermeknevelési problé-

máiról [*Irányfény*] 38., [*Késői apaság*] 93., [*Szülői gond*] 101.], nem hallgatja el, hogy a szexuális vágy sem tűnik el [*Férfikeserv 1.*] 52.], és még azt is látni engedi, hogy se a szerelem, se a féltékenység, de még a csalódás sem olyan tapasztalatok, amelyeket kizárólag az időskor előtt élhetünk át.

Az *Alkonynapló* irodalmi tétjei éppen ebben rajzolódnak ki, az adja meg jelentőségét, hogy az időskornak nemcsak tematikája, hanem sokkal inkább megélésének minősége és milyensége tűnik előtérbe. Úgy fest, hogy az a halálra vetett tekintet, ami akár *A megfelelő nap*, akár a *Távozó fa* alaphangoltságát adta, az *Alkonynapló*ban nem az eddig megszokott módon válik hangsúlyossá. Hiába lesz egyre közelebbi az utolsó nap, ám fenyegetése nem tör át minduntalan a szövegeken. Mintha az időskori létezés egyfajta otthonosságot, rutint kezdene nyújtani – azzal együtt, hogy ez a helyenként otthonosnak látszó állapot egyszerre marad mindvégig idegen, esetenként elviselhetetlen, megrázó. Továbbmenve egyes szöveghelyeken, az öregség mint a „legsúlyosabb válság” kerül elő [*Thomas Merton*] 103.], vagy annak örökös megszokhatatlanságára világít rá a szerző [*Ilgény*] 7.].

Mindebből az is következik, hogy a test megállíthatatlan romlását bemutató feljegyzések néhol élesen szembehelyezkednek azzal az identitással és vágyott életminőséggel, ami a szövegek íróját jellemzi. Az ebédet már néha állva fogyasztja, a vizet üvegből issza, hogy mosogatni ne kelljen [*Az évés egyszerűsödése*] 189.], az alvás nem pihenteti, a keze könnyen lefagy [*Raynaud-szindróma*] 16.], néha arra ébred, hogy összecsomagolt alvás közben egy álom hatására [*Lakás*] 184.], és a vezetés is jobban kimeríti. Élesen szembehelyezkedik mindezzel, hogy eközben Kaliforniába vágyik utazni, vállalkozik is az útra [még törött lábbal is!], és párkapcsolatot kezd.

A szerelmi történet kibontása, amely meglehetősen intim részleteket tár fel, elsősorban nem a kapcsolat közeli fókuszú bemutatása miatt érdekes – sőt kettejük történetének részletezése inkább az *Alkonynapló* sokszínűségének ellenében hat. Sokkal inkább az teszi izgalmassá, miként reagál a környezet, a társadalom, a család az időskori szerelemre (melynek női résztvevője jóval fiatalabb), de ennél is hangsúlyosabb az az önreflexió, ami ennek a kapcsolatnak az alakulását végigköveti. Ezek a bejegyzések ugyanis arról tanúskodnak, hogy hiába múlt el már majdnem nyolcvan esztendő az életből, nincs nyoma ennek abban, miként alakul a forgatókönyve egy szerelemnek. Nincs higgadság, megengedés, ugyanúgy működnek a féltékenység, kisajátítás és sértődékenység mozgatórugói, mint több évtizeddel ezelőtt.

E tapasztalat rögzítésének következménye, hogy egyrészt rendkívül esendővé teszi a szövegek íróját, másrészt viszont éppen ezek a részletek azok, amelyek az öregség mítoszait döngetik, s eltérítik a tekintetet az elmúlástól – vagy legalábbis attól az elmúlástól, amelynek a képe a korábbi Oravecz-művekben felsejlett, s amelyeknek átkeretezése vagy érvénytelenítése történik meg. Mintha már nem volna irányadó az az intés, amely *A megfelelő nap*ban még adott volt: „már csak elkerülhetetlen, szükségszerű dolgok éltsenek” [*Örömóda, A megfelelő nap*, 100.].

Azt azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy még ezeknek az életigenlő, cselekvést és aktivitást előtérbe helyező szövegeknek a megléte ellenére is az *Alkonynapló* tere sokkal szűkösebbnek mutatkozik, mint akár a *Távozó fában* megjelenő tér. Nem feledendő, hogy már ott is jelentős mértékben a ház falai adják a szövegek hátterét, legalább az ablakból látszó távlatok jelen voltak. Az *Alkonynapló*ban résznyire

zárult az az ablak, ami a látványt keretezte [A látvány dicsérete, *Távozó fa*, 18.], illetve ahonnan a *Táj* volt látható [*Táj, A megfelelő nap*]. Noha egy-egy a sétát vagy nagy ritkán a falu állapotát rögzítő bejegyzés akad, ám a korábbi művekhez képest elmarad a szajlai tájbrázolás. A térmegjelenítés visszahúzódása egyúttal a lakott tér leírásának hiányát is jelenti, nem olvashatunk már a vakolat repedéseiről, a festék szürküléséről, amelyekből a *Távozó fában* még a hátralévő időt is meg lehetett jósolni. Egy-két kivételtől eltekintve a természettel összefüggő írások is inkább a kert határáig húzódnak, így főként a kutyák és macskák állapota kapcsán olvashatunk állatokról, vagy innen, az udvarról lesz hozzáférhető bármely természeti jelenség [[*Naplemente*] 49.].

A természet ugyanakkor, ha a kerítés határáig is, de mégsem teljesen megkerülhető. Ám ezek a természeti jelenségek önmagukért már kevésbé értékelhetőek, sokkal inkább az időskori létezés határozza meg értelmezési kereteiket és hozzáférhetőségüket – a leeső hó már az öröm helyett inkább akadályt és nehézséget jelent [[*Hó 1.*] 22.] –, illetve az elmúlásra figyelmeztethetnek. A [*Szél*] című bejegyzés érzékeltes példáját nyújtja annak, miként válik egy természeti jelenség az élet végességét megmutató, fenyegető metaforává: „Nem szeretem, kivált nem a napokig fúvó, kitartó, szünetmentes tavaszt, amely bűgő hangot kelt az üregekben, mélyedésekben, üres befőttesüvegekben, eldobott palackokban, flakonokban. A létezés végességére, napszitta, fehér csontokra emlékeztet.” [45.]

A tér szűkössége ezzel együtt magával hozza azt is, hogy több szó eshet irodalomról, írói tevékenységről, hiszen a hegyek, a falu határa helyett asztal van, papírfecnik, az írás mint egyfajta létfenntartó tevékenység, az olvasás és irodalmi reflexiók – például Márai Sándor és Thomas Merton rendszeresen előkerülő szerzők és olykor vonatkoztatási pontok. Továbbá a külső világ leírásának erőteljes visszavonása egyúttal azzal jár, hogy nagyobb figyelem szentelhető annak, mi történik a testtel, az emlékezettel, az időskori valóságtapasztalat elmosódásával és diszfunkciókkal. Valamint ez a belső fókusz teszi lehetővé, hogy előkerüljenek a múlt személyeihez fűződő viszonyok, a múlt döntéseinek értékelései, és a „mi lett volna ha” kínzó kérdései. Úgy tűnik, a napló egyik fő törekvése, hogy összegzést is adjon az életről, ám ennek sikeressége kétséges.

A régi szerelmek és csalódások felidézése fontos sarokpontjai az önmegértésnek és az életvégi lezárásnak, ám az a buktatója, hogy sokszor nehéz azonosulni a fiatalkori én tetteivel, szinte érthetlenné válnak a korábbi cselekedetek. Annak a távolságnak a megképződése, ami a szerző öregkori és fiatalkori énje között létrejön, feltételezhető, hogy a régi szerelmek életét is jellemzi. Az [*M.K.*] című szövegnél egy egykor szeretett nő időskori énjének elképzelése jól mutatja, hogy Oravec az öregedésről szólva hogyan alkalmazza a szarkasztikus elemeket is, ezáltal elkerülve, hogy az *Alkonynaplót* a sentimentalitás jellemezze: „[...] Szenvedélyes tévénező? Van kedvenc sorozata? [...] Fecsegő, pletykás, vagy szófukar? Nagyvonalú, vagy kicsinyes és zsémbes? Okos? Buta? Annyira eltompult, hogy netán a hülye szó illik rá?” [118.]

Az időskori és a fiatalkori én közötti szakadék megjelenését a szövegek írója azonban elsősorban önmagára vonatkoztatva vizsgálja. Oravec több naplójegyzete tanúskodik ennek az eltávolodásnak létrejöttéről, amely az önmegértés folyamatos gátjaként képződik meg. E szövegek közé tartozik a [*Nyilatkozat*] [46.], melyben korábbi énjének tetteitől határolódik el, mondván, „Elidegenedtem tőlük, vagy sosem

voltam azonos velük”, vagy megemlíthető a *[Megtévesztés]* [47.] – „én sem lettem volna, hanem valaki más, aki színlelte, hogy én vagyok” – és a *[Portré]* [83.] is, ahol egy fiatalkori kép látványa feljajdulást eredményez.

E távolság lejegyzései eredményezik azt a szentenciát, amelyet a *[Köd 1]* című szöveg rögzít: „Mit tudunk a végén magunkról, egymásról? Semmi lényegeset, fontosat. Ismereteinket, megfigyeléseinket eltakarja a hanyatlás köde, amelyben célt és irányt veszelve tévelygünk.” [83.]

Az élet hozzá nem férhetősége, a megértés lehetetlensége, a nyugodt összegzés képtelensége sejjik fel ezekben a jegyzetekben. Ezáltal kerül kimondásra az is a *[Figyelmeztetés]* című szövegben, hogy az élet „rejtettségben zajlik”, mely megállapítás meglehetősen elkülönül a *Távozó fa* azonos című darabjának elképzelésével, miszerint az élet az, ami már „megtörtént” *[Figyelmeztetés, Távozó fa, 100.]*. A múlt az *Alkonynaplóból* nézve áttekinthetetlen, ahol csak eltévedni lehet *[[Intés 2] 92.]*, és miképpen nem lehet azonosulni a régi tettekkel *[[Ámokfutás] 116.]*, akképpen a régi írások, versek is eltávolodnak, néhol még kényelmetlenségéből eredő felszisszenésre is készítenek az újraolvasó írókat *[[Új kiadás] 135.]*

Talán épp a múlt hozzá nem férhető volta, valószerűtlensége és lezárhatatlansága miatt lehetséges, hogy többször előkerül az a gondolat is, mintha még történnie kéne valaminek, valami még mindig várat magára. Éppen ezért állhat a kötet utolsó lapján az a szentencia, miszerint „Várok az életre.” *[[Summa summarum] 199.]* Ez a várok az, ami a *[80 igazi arca]* című darab őszinte megrökönyödéssel vegyített csodálkozó felismerését adja: „Döbbenetes, hogy úgy tesz, mintha örökké vagy sokáig akarnék élni.” [173.]

Mintha teljesen feledésbe merült volna *A megfelelő napban* szereplő intés: „Fordulj el magadtól mint unt, csikorgó szerkezettől. / Összpontosíts a cinkékre, a cseresznyefára, a fény fehérjére, / a hegyre, a fűszálak hajladozására, / az árnyékok araszolására a havon.” *[Ejtendő én, A megfelelő nap, 14.]* E könyv tanúsága szerint nem lehet sem elfordulni magunktól, sem megnyugtatóan lezárni az életet, még mindig ott kopogtat valami elintézendő, megélnendő, a várok az, hogy még történni fog, történnie kéne valaminek.

Ha a *[Summa summarum]* szentenciáját irányadónak vesszük, akkor ezt az életet maga a várok az tartja fenn – ez a várok az, amely ott lüktet az *Alkonynapló* szövegeiben, és ami miatt szerzője még mindig képes az időskori létezésről más megközelítésben írni. Noha az egyértelműen kijelenthető, hogy ez a kötet a korábbi, hasonló tematikájú, ám sokkal erőteljesebb poétikát működtető verseskötetek nyelvi teljesítményétől jóval elmarad. Oravecz Imre *Alkonynaplója* kizökkent azokból az elvárásokból, elképzelésekből, amelyeket az időskori létről hajlamosak vagyunk gondolni, és mindeközben a lezárás lehetőségét törli el szüntelen. Nyugtalanító bejegyzésekkel zárja könyvét, és ezzel együtt otthagya az olvasóban a kételyt a teljes élet képzetéről, és azt a gyanút ülteti el, hogy az életet nem lehet lekerekítve befejezni. Az csak úgy, talán sose a megfelelő napon, abbamarad. *[Magvető]*

GOROVE ESZTER